

YUQUMLI KASALLIKLARNING EPIDEMIOLOGIK TASNIFI

Rahimov Shermat Ismatovich

Buxoro davlat tibbiyot instituti

rahimov.shermat@bsmi.uz

Annotatsiya: Ushbu maqola yuqumli kasalliklarning epidemiologik tasnifini chuqur o'rganadi. Maqolada kasalliklarning tarqalish mexanizmlari, manbalari, qo'zg'atuvchilari va ularga qarshi kurashish usullari epidemiologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Har bir tasnifning xususiyatlari, ahamiyati va jamoat salomatligini himoya qilishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, epidemik jarayonning asosiy qonuniyatlari, kasallikning tarqalishiga ta'sir qiluvchi omillar va ularning oldini olishda profilaktika choralarining muhimligi batafsil ko'rib chiqiladi. Maqola tibbiyot mutaxassislari, talabalar va keng jamoatchilik uchun mo'ljallangan bo'lib, yuqumli kasalliklar profilaktikasi va nazorati bo'yicha muhim ma'lumotlarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: yuqumli kasalliklar, epidemiologiya, tasnif, infeksiya manbai, tarqalish mexanizmi, profilaktika, jamoat salomatligi, epidemik jarayon, immunitet, vektor.

Asosiy Qism

Yuqumli kasalliklar insoniyat tarixida doimiy xavf tug'dirib kelgan. Ularga qarshi samarali kurashish va ularning tarqalishining oldini olish uchun **epidemiologik tasniflash** muhim ahamiyatga ega. Epidemiologik tasnif kasalliklarni ularning xususiyatlari, tarqalish yo'llari va qo'zg'atuvchilariga ko'ra guruhlariga ajratadi. Bu esa **profilaktika va nazorat choralarini** ishlab chiqishda aniq yo'nalish beradi. Epidemiologiya fani kasalliklarning populyatsiyalar orasida qanday tarqalishini, ularning sabablarini va ularni nazorat qilish yo'llarini o'rganadi.

1. Epidemiologik Jarayonning Asosiy Qonuniyatlari

Har qanday yuqumli kasallikning tarqalishi uchta asosiy omilning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi:

- **Infeksiya manbai:** Kasallik qo'zg'atuvchisining tabiatda saqlanish joyi. Bu odamlar, hayvonlar yoki atrof-muhit obyektlari bo'lishi mumkin.

- **Tarqalish mexanizmi:** Qo'zg'atuvchining infeksiya manбайдan sezgir organizmga o'tish yo'li. Yuqorida aytib o'tilganidek, bu havo-tomchi, fekal-oral, kontakt yoki transmissiv yo'llar bo'lishi mumkin.

- **Sezgir organizm (qabul qiluvchi):** Infeksiyaga chalinishi mumkin bo'lgan inson yoki hayvon. Organizmning immunitet holati, yoshi, umumiy salomatligi uning kasallikka moyilligini belgilaydi.

Bu uch omildan birining uzilishi epidemiologik zanjirni buzadi va kasallikning tarqalishini to'xtatadi.

2. Infeksiya Manbai Bo'yicha Tasnif

Infeksiya manbai yuqumli kasallikning boshlang'ich nuqtasidir. Uni aniqlash kasallikning tarqalish zanjirini uzishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

• **Antroponozlar:** Bu kasalliklar faqat inson organizmida mavjud bo'ladi va **insondan insonga** yuqadi.

◦ **Xususiyatlari:** Bemorlar yoki tashuvchilar infeksiya manbai bo'lib xizmat qiladi. Ko'pincha aholi orasida epidemik tarqalish kuzatiladi.

◦ **Misollar:** Gripp, qizamiq, chechak, ko'kyo'tal, OITS, sil, gepatit A, bolalar falaji (poliomelit).

◦ **Profilaktika:** Bemorlarni izolyatsiya qilish, tashuvchilarni aniqlash va davolash, shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilish, **emlash (vaksinatsiya)**, karantin choralari.

• **Zooponozlar:** Hayvonlardan odamlarga yuqadigan kasalliklar. Odam kasallikning oxirgi egasi bo'lib, odatda boshqalarga yuqtirmaydi.

◦ **Xususiyatlari:** Yovvoyi yoki uy hayvonlari infeksiya manbai hisoblanadi. Ko'pincha kasbiy faoliyat (chorvadorlar, veterinarlar) bilan bog'liq.

◦ **Misollar:** Brutsellyoz, tulyaremiya, sibir yara, quturish, leptospiroz, **Qrim-Kongo gemorragik isitmasi (QQGI)**.

◦ **Profilaktika:** Hayvonlarni nazorat qilish, ularni emlash, veterenariya-sanitariya normalariga rioya qilish, **vektorlarga qarshi kurash** (masalan, kanalar), shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish.

• **Sapronozlar:** Atrof-muhitdagi obyektlar (tuproq, suv, oziq-ovqat, havo) orqali yuqadigan kasalliklar. Bu yerda infeksiya manbai organizm emas, balki tirik bo'lmagan muhitdir.

◦ **Xususiyatlari:** Qo'zg'atuvchi atrof-muhitda uzoq vaqt saqlanish qobiliyatiga ega. Odatda sporalar yoki toksinlar orqali tarqaladi.

◦ **Misollar:** Qoqshol, botulizm, legionellyoz, **cholera** (ba'zi turlari), **sibir yarasi** (atrof-muhitdan yuqish holatlari).

◦ **Profilaktika:** Sanitariya-gigiyena normalariga rioya qilish, ichimlik suvi va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, immunizatsiya (masalan, qoqsholga qarshi).

3. Tarqalish Mexanizmi Bo'yicha Tasnif

Kasallikning bir organizmdan ikkinchisiga o'tish usullari uning tarqalish mexanizmini belgilaydi. Har bir mexanizmga qarshi kurashishning o'ziga xos usullari mavjud.

• **Havo-tomchi (aerogen) yo'li:** Qo'zg'atuvchi bemordan yo'talish, aksirish yoki gaplashish orqali havo orqali mayda tomchilar va aerozollar shaklida tarqaladi.

◦ **Xususiyatlari:** Juda tez tarqaluvchi yo'l, ayniqsa yopiq va gavjum joylarda.

○ **Misollar:** Gripp, qizamiq, suvchechak, sil, COVID-19, ko'kyo'tal, difteriya.

○ **Profilaktika:** Tibbiy niqob taqish, ijtimoiy masofa saqlash, binolarni muntazam shamollatish, havo tozalagichlardan foydalanish, respirator gigiyena.

• **Fekal-oral (ovqat hazm qilish) yo'li:** Qo'zg'atuvchi najas orqali tashqi muhitga chiqadi va ifloslangan suv, oziq-ovqat, buyumlar, iflos qo'llar orqali og'iz orqali yuqadi.

○ **Xususiyatlari:** Asosan sanitariya-gigiyena sharoitlari yomon bo'lgan joylarda keng tarqalgan.

○ **Misollar:** Ich terlama, dizenteriya, salmonellyoz, gepatit A, vabo, rotavirus infeksiyasi.

○ **Profilaktika:** Qo'llarni sovun bilan yaxshilab yuvish, ichimlik suvini qaynatish yoki filtrlash, oziq-ovqat mahsulotlarini to'g'ri saqlash va pishirish, sanitariya inshootlarini yaxshilash.

• **Kontakt (aloqa) yo'li:** Bevosita yoki bilvosita aloqa orqali yuqish.

○ **To'g'ridan-to'g'ri aloqa:** Jinsiy aloqa, teri-teri aloqasi, shilliq qavatlarga bevosita ta'sir.

▪ **Misollar:** Sifilis, gonoreya, OITS, gerpes, quturish (hayvon tishlashi orqali), qo'tir, teri zamburug'lari.

▪ **Profilaktika:** Xavfsiz jinsiy aloqa, shaxsiy gigiyena, bemor hayvonlardan uzoq turish.

○ **Bilvosita aloqa:** Bemor foydalangan buyumlar, kiyim-kechak, tibbiyot asboblari orqali yuqish.

▪ **Misollar:** Stafilokokk infeksiyalari, ayrim teri infeksiyalari, kasalxona ichi infeksiyalari.

▪ **Profilaktika:** Buyumlarni dezinfeksiya qilish, qo'llarni tozalash, tibbiy asboblarni sterilizatsiya qilish.

• **Transmissiv yo'l:** Qo'zg'atuvchi qon so'ruvchi hasharotlar (vektorlar) orqali yuqadi. Vektorlar kasallikni tashuvchi hisoblanadi.

○ **Xususiyatlari:** Geografik jihatdan vektorlar yashaydigan hududlarga bog'liq.

○ **Misollar:** Bezgak (chivin orqali), leyishmanioz (iskabtopar pashsha orqali), ensefalitlar (kana, chivin orqali), Denge isitmasi (chivin orqali), sariq isitma (chivin orqali).

○ **Profilaktika:** Vektorlarga qarshi kurash (inseksidlardan foydalanish, chivin to'rlaridan foydalanish), emlash (agar mavjud bo'lsa), shaxsiy himoya vositalari (repellentlar).

• **Vertikal yo'l:** Homiladorlik, tug'ruq yoki emizish davrida onadan bolaga yuqish.

○ **Xususiyatlari:** Homilaning rivojlanishiga yoki chaqaloqning sogʻligʻiga jiddiy taʼsir koʻrsatishi mumkin.

○ **Misollar:** OITS, sifilis, qizilcha, gepatit B, toksoplazmoz, sitomegalovirus.

○ **Profilaktika:** Homiladorlik davrida skrining testlari, zarur hollarda davolash, emlash (masalan, qizilchaga qarshi), onaning sogʻligʻini nazorat qilish.

• **Parenteral (qon orqali) yoʻl:** Qoʻzgʻatuvchining qon orqali yuqishi.

○ **Xususiyatlari:** Tibbiy muolajalar, narkotik moddalarni inyeksiya qilish, qon quyish orqali yuqishi mumkin.

○ **Misollar:** Gepatit B va C, OITS, sifilis (qon quyish orqali).

○ **Profilaktika:** Bir martalik shpritslardan foydalanish, tibbiy asboblarni sterilizatsiya qilish, qon donorlarini tekshirish.

4. Qoʻzgʻatuvchining Turi Boʻyicha Tasnif

Yuqumli kasalliklarni qoʻzgʻatuvchining biologik turiga koʻra ham tasniflash mumkin. Bu tasnif diagnostika va davolash strategiyalarini belgilashda muhimdir.

• **Bakterial infeksiyalar:** Bakteriyalar keltirib chiqaradigan kasalliklar.

○ **Xususiyatlari:** Koʻpchilik bakterial infeksiyalar antibiotiklar bilan muvaffaqiyatli davolanadi.

○ **Misollar:** Sil, dizenteriya, salmonellyoz, vabo, brutsellyoz, pnevmoniya, streptokokk tomoq ogʻrigʻi.

• **Virusli infeksiyalar:** Viruslar keltirib chiqaradigan kasalliklar.

○ **Xususiyatlari:** Antibiotiklar viruslarga taʼsir qilmaydi. Davolash koʻpincha simptomatik va organizmning immunitetini mustahkamlashga qaratilgan. Koʻplab virusli infeksiyalarga qarshi samarali vaktsinalar mavjud.

○ **Misollar:** Gripp, qizamiq, OITS, gepatit, COVID-19, suvchechak, qizilcha, poliomieliit, herpes.

• **Zamburugʻli infeksiyalar (Mikozlar):** Patogen zamburugʻlar keltirib chiqaradigan kasalliklar.

○ **Xususiyatlari:** Terida, shilliq qavatlarda yoki ichki organlarda paydo boʻlishi mumkin.

○ **Misollar:** Kandidoz, tirnoq zamburugʻi (onixomikoz), teri mikozlari (dermatomikozlar), gistoplazmoz.

○ **Davolash:** Antifungal dorilar.

• **Parazitar infeksiyalar:** Bir hujayrali organizmlar (protozoilar) yoki koʻp hujayrali parazitlar (gelmintlar) keltirib chiqaradigan kasalliklar.

○ **Protozoy infeksiyalari:** Bezgak, lyamblioz, amebiaz, toksoplazmoz.

○ **Gelmintozlar:** Askaridoz, enterobioz (ostritsa), tenioz (tasma chuvalchanglar).

○ **Davolash:** Antiparazitar dorilar.

5. Yuqumli Kasalliklarning Oldini Olish va Nazorat Qilish Strategiyalari

Epidemiologik tasnif asosida yuqumli kasalliklarga qarshi kurashishning kompleks strategiyalari ishlab chiqiladi:

- **Profilaktika (oldini olish):** Kasallikning tarqalishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun choralar.

- **Spesifik profilaktika:** Emlash (vaksinatsiya) orqali immunitetni shakllantirish. Masalan, qizamiq, poliomieli, difteriya, qoqsholga qarshi emlashlar.

- **Nospesifik profilaktika:** Umumiy sanitariya-gigiyena choralari. Suv va oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash, shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilish, dezinfeksiya, dezinseksiya (hasharotlarga qarshi kurash), deratizatsiya (kemiruvchilarga qarshi kurash).

- **Epidemiologik nazorat:** Kasalliklar holatlarini doimiy ravishda kuzatish, tahlil qilish va prognozlash. Bu epidemiyalar xavfini erta aniqlash va ularga tezda javob berish imkonini beradi.

- **Surveillance (monitoring):** Kasallikning tarqalishi haqida ma‘lumotlarni muntazam yig‘ish va tahlil qilish.

- **Reaksiya choralari:** Epidemiya sodir bo‘lganda bemorlarni izolyatsiya qilish, aloqada bo‘lgan shaxslarni aniqlash, favqulodda emlash kampaniyalarini o‘tkazish.

Xulosa

Yuqumli kasalliklarning **epidemiologik tasnifi** ularning oldini olish va nazorat qilish strategiyalarini ishlab chiqishda fundamental asos hisoblanadi. Infeksiya manbai, tarqalish mexanizmi va qo‘zg‘atuvchining turiga ko‘ra kasalliklarni to‘g‘ri tasniflash **jamoat salomatligini himoya qilish, epidemiologik nazoratni kuchaytirish** va **epidemiylarning oldini olish** imkonini beradi. Har bir tasniflash toifasi o‘ziga xos profilaktika choralarini talab qiladi, bu esa tibbiyot mutaxassisleri va jamoat salomatligi xizmatlariga kasalliklarga qarshi kurashda aniq va maqsadli harakat qilish imkonini beradi. Epidemiologik bilimlarni chuqur o‘zlashtirish va ularni amaliyotda qo‘llash nafaqat alohida shaxslarning, balki butun jamiyatning sog‘lig‘ini ta‘minlashda muhim rol o‘ynayveradi. Ilmiy izlanishlar va texnologik yutuqlar yuqumli kasalliklarga qarshi kurashda yangi imkoniyatlar yaratmoqda, bu esa kelajakda yanada samarali profilaktika va nazorat choralarini ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar Ro‘yxati:

1. Abdulazizov A.I., Abdulpaxatova S.B. Parazitozy u ambulatornykh i statsionarnykh bolnykh detey // Med. parazitolog. — 2007. — № 1. — S. 14–16.
2. Avdyuxina T.I., Kucherya T.V. Effektivnost albendazola i pirantelya dlya lecheniya lyamblioza i enterobioza u detey // Uspexi teoreticheskoy i klinicheskoy meditsiny. — M.: RMAPO, 2001. — S. 345.
3. Bronshteyn A.M., Malyshev N.A., Luchshev V.I. Gelmintozы organov pishhevareniya: problemy diagnostiki i lecheniya // Rus. med. jurn. — 2005. — T. 7, № 2. — S. 67–69.

4. Zaprudnov A.M., Salnikova S.I., Mazankova L.N. Gelminтозы u detey. Prakticheskoe rukovodstvo dlya vrachev. — M., 2002.
5. Ye Shermatov, Sh.I. Raximov, ZK Mirxasilova, MA Yakubov REGULIROVANIE SOLEVOGO REJIMA POChV S POMOSHЬu ZIMNIX PROMЫVOK I RASChET PROMЫVNYX NORM //Scientific Impulse 1 (3), 778-781
6. MR Mirzoeva, ShI Raximov BOLALARDA PARAZITAR KASALLIKLARINING LYaMBLIOZ VA ASKARIDOZ BILAN BIRGA KEChISHI, DAVOLASH-PROFILAKTIKA ChORA-TADBIRLARI VA KLINIK XUSUSIYaTLARI. // Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 2024
7. Sh.I. Raximov Allergicheskie Reaksii Pri Parazitоzax U Detey //
8. Central Asian Journal of Medical and Natural Science 4 (6), 1223-1227
- Rakhimov Sh I. Post-covid syndrome: prevalence, course forms, diagnostic aspects Galaxy international interdisciplinary research journal (giirj) issn (e): 2347-6915vol. 11, issue 10, oct. (2023)
9. SPECIFIC FEATURES OF GIARDIASIS IN YOUNG CHILDREN Rakhimov Sh.I. <https://grnjournal.us/index.php/AJPMHS/article/view/2264>
10. Co-occurrence and Clinical Features of Ascariasis and Giardiasis in Children Rakhimov Shermat Ismatovich <https://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/4291>
11. АЛЛЕРГИЧЕСКИЕ РЕАКЦИИ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ НЕКОТОРЫХ ПАРАЗИТОЗАХ У ДЕТЕЙ Ш.И.Рахимов https://www.bio-conferences.org/articles/bioconf/pdf/2024/40/bioconf_glsbia2024_03022.pdf
12. Sh.I. Raximov Чакалокларда аскаридозларнинг клиник учраши https://newdayworldmedicine.com/en/new_day_medicine/11-73-2024
13. Co-occurrence and Clinical Features of Ascariasis and Giardiasis in Children Rakhimov Shermat Ismatovich https://www.bioconferences.org/articles/bioconf/abs/2024/40/bioconf_glsbia2024_03022/bioconf_glsbia2024_03022.html
14. BOLALARDA PARAZITAR KASALLIKLARINING LYaMBLIOZ VA ASKARIDOZ BILAN BIRGA KEChISHI, DAVOLASH-PROFILAKTIKA ChORA-TADBIRLARI VA KLINIK XUSUSIYaTLARI. // <https://web-journal.ru/index.php/ilmiy/article/view/4196>
15. Болаларда аскаридоз ва лямблиёз касаллигининг бирга кечиши ҳамда клинικο хусусиятлари ҳамда профилактикасини такомиллаштириш <https://journal-web.uz/index.php/07/article/view/395>
16. RAHIMOV SHERMAT ISMATOVICH IMPROVING THE PREVENTION AND CLINICAL FEATURES OF THE COOCCURRENCE OF ASCARIASIS AND GIARDIASIS IN CHILDREN. <file:///C:/Users/User/Documents/Downloads/IMPROVING+THE+PREVENTION+AND+CLINICAL+FEATURES+OF+THE+COOCCURRENCE+OF+ASCARIASIS+AND+GIARDIASIS+IN+CHILDREN.pdf><https://inlibrary.uz/index.php/tbir/article/view/92860?ysclid=mbezeclv80269655873>